

Орел Ю. В.

ІДЕЯ ВІДРОДЖЕННЯ СЕРБЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПРАЦЯХ СТОЯНА НОВАКОВИЧА

Стаття знайомить з дослідженнями Першого сербського повстання в працях видатного сербського історика другої половини ХІХ— початку ХХ ст. Стояна Новаковича і висвітлює значення його творів для розвитку югославської історіографії ХХ ст.

Стоян (Коста) Новакович (1842-1915) є значним сербським філологом, істориком, історіографом, археографом, політичним діячем. Як лідер Прогресивної партії двічі ставав прем'єр-міністром в 1895-1896 рр. і в 1909 р., і п'ять разів міністром (тричі міністром освіти в 1873, 1875 і 1880-83 рр.), 12 років був послом у Туреччині, Франції, Росії. Відомий сучасний історик Андрей Митрович відзначив Стояна Новаковича як найбільш значиму для розвитку сербської історичної думки постать. «Він приносить сучасну чуттєвість і раціоналізм у нашу історичну свідомість. Одним з найперших пише теоретичні дослідження, в яких визнає культурну цінність нашої народної поезії, але її зміст піддає критиці, не вважаючи її релятивним історичним джерелом» [1].

Проте в сербській історіографії не склалося єдиної думки щодо значення Новаковича. Частина сучасних вчених, зокрема, А. Митрович, С Чиркович, Р. Самарджич однозначно вважають Стояна Новаковича засновником критичної сербської історіографії. Інші, наприклад, Д. Джорджевич, вважають, що основи критичної історіографії були закладені Іларіоном Руварацом у полеміці з романтичною школою, а Новакович був тільки його послідовником.

Більшість праць Новаковича присвячено вивченню середньовічної історії і, зокрема, держави Неманичей, але велике значення для формування ідеологічних підстав сербського національного відродження в ХХ ст. мають його праці з вивчення Першого сербського повстання. До цього циклу праць необхідно віднести 4 книги [2]: «Воскресіння сербської держави» (1904), «Повстання проти дахіїв» (1904), «Ічків мир» (1903), «Турецьке царство перед сербським повстанням» (1906). Ці праці представляють роль і місце, яке відводив Стоян Новакович Першому сербському повстанню в сербській історії.

У зв'язку з широким відзначенням 200-ї

річниці Першого сербського повстання, що відбулося в лютому 2004 р., питання оцінки внеску Стояна Новаковича в формування уявлення про Перше сербське повстання знову стало актуальним, а фонд «Перше сербське повстання» поряд з працями Л. фон Ранке, В. Чубриловича, Л. Поповича всьоме перевидав також «Воскресіння сербської держави» Стояна Новаковича.

Початки зацікавлення революцією в науковій кар'єрі Новаковича можна прослідкувати ще від його наймолодших років, коли в 22-літньому віці він переклав «Сербську революцію» Л. фон Ранке. Це був перший переклад цього твору сербською мовою. За результатами археографічної роботи С. Новаковича, який від 1878 р. почав публікувати в різних журналах низку документів, пов'язаних з революцією, стало можливим усвідомлення ним значення Першого і Другого повстань для формування сербської державності у ХІХ ст. [3]

Провідне місце в сербській історіографії посідає твір «Воскресіння сербської держави», що 4 рази видавався за життя Новаковича: перший раз у Літописі Матиці Сербської (1904 р., з нагоди століття відзначення початку Першого сербського повстання), потім того ж року окремим виданням, пізніше перевидавався в 1912 і 1913 рр., а також за часів Королівства Югославії в 1931 р. та СФРЮ в 1954 р., останнє перевидання 2004 р. Але було б неправильно розглядати цей твір окремо від «Ічкового миру», де розкривається зовнішньополітичний вибір сербського народу і «Повстання проти дахіїв», в якому він розкриває внутрішні причини формування національної свідомості модерного зразку, такої свідомості, що орієнтована на здобуття державності. В «Повстанні проти дахіїв» автор також подає детальний аналіз історіографії і джерельної бази до проблематики.

С. Новакович відзначав, що на першому етапі повстання (який детально було проаналізовано в

«Повстанні проти дахіїв») можна говорити лише про виступ проти національного і соціального гноблення, але ще зарано говорити про будь-які ідеї національного визволення як про програмне завдання повстання. «Основою повстання, при всьому тому, залишається боротьба проти султанських відступників, за відновлення злочинно порушених, напівавтономних і особистих прав і за захист від будь-якої насильницької і самовільної зміни» [4].

У «Воскресінні сербської держави» автор підкреслює здатність сербського народу до визначення своєї долі самостійно, без втручання якихось зовнішніх сил. Така позиція збігалась і з його політичною платформою, оскільки єдине справедливе вирішення балканського питання він бачив у спільному вирішенні всіх конфліктних ситуацій самими балканськими державами. Спільними діями, вважав він, держави регіону зможуть протистояти експансіоністським намірам сусідніх імперій (анексія Боснії і Герцеговини). На його думку, в 1804 р. виникла така ситуація, коли «великі європейські гравці» були зайняті на інших політичних аренах, в тому числі й Османська імперія, основні військові сили якої були відтягнуті до Єгипту, де протистояли армії Наполеона.

Аналізуючи події 1804-1807 рр., Стоян Новакович доходить висновку, що все, чого добилася Сербія, вона добилася власними силами, і цей приклад варто використовувати балканським народам і на сучасному етапі. «В той тяжкий момент Караджорджа і Савет вирішили звернутися до всіх сторін, і до Австрії, і до Росії, і навіть до Франції, просячи звідусіль більш-менш одного й того ж самого. Тепер видно, що ті кроки Сербії більше завадили, ніж допомогли. Найбільше їй допомогло те, що зробила сама - що вдалося затримати турків на Мораві» [5].

Отже, в історичній концепції С. Новаковича «замисел про справжнє звільнення і про відновлення старої сербської держави» «розвивається сам собою» [6] і є наслідком збереження народом історичної пам'яті про минулий досвід власної державності, а не результатом впливу зовнішніх сил.

У цьому творі Новакович мало пише про розбудову внутрішніх інституцій новостворюваного державного утворення, а більшу увагу приділяє військовій і дипломатичній історії. Змальовуючи численні перемоги повсталих, автор не лише детально встановлює окремі історичні факти, але також показує сильний життєвий потенціал і волю до визволення, що зберіг сербський народ. В описах військових перемог повстанців

можна побачити і релікти романтичного підходу до аналізу історичних фактів, оскільки саме діючи згідно з волею Бога повстанці здобувають перемоги. Звичайно, більше цей аспект у творах Новаковича пов'язаний з вивченням середньовічної історії і періодом прийняття християнства візантійського зразка династією Неманичів, що возвеличує цю династію над іншими сербськими правителями. Результатом є формування сербської тріади: православ'я, народність (традиція), середньовічна держава Неманичів.

Новакович також творить нову термінологію, пов'язану з Першим сербськими повстанням. Зокрема, він відмовляється від запропонованого Ранке терміна «сербська революція», і аргументує (детальніше в «Повстанні проти дахіїв») свою позицію на користь використання терміна «повстання» (що закріпився в світовій історичній науці). Оскільки події ці не були, з одного боку, заздалегідь сплановані саме як виступ за повне визволення і завоювання власної державності, з іншого боку, не були й простим селянським бунтом, адже поступово, власним розумом, народні сили, які взяли в руки провід у повстанні, усвідомили не тільки можливість, а й необхідність боротися за повну незалежність.

Також обґрунтованим є використання ним топонімів. Зокрема, при описі подій до 1807 р. він використовує термін «Белградський пашалик» для окреслення теренів, на які поширилось повстання, але вважає 1807 р. переломним у формулюванні політичних завдань революції, тому від цього часу починає вживати термін «Сербія».

Автор дає оцінку встановленню союзницьких відносин поміж Росією і Сербією. Для цього він звертається до аналізу історіографії цього питання і вступає в полеміку з тими, хто засудив рішення Караджорджа відмовитися від безпосередніх переговорів з турецькою владою і виступити союзником Росії у російсько-турецькій війні. Виправдання рішення Караджорджа Новакович аргументує тим, що було б помилкою укласти безпосередній договір, без будь-яких гарантій третьої сторони, з Отаманською Портою, інакше б сербський народ залишився беззахисним перед карними акціями Османської імперії в майбутньому, які були б неминучими, тому що не було жодних підстав вірити в бажання турків дотриматися умов договору.

Результатом російсько-сербського союзництва став Бухарестський мир 1812 р., в тексті якого дві статті стосувалися Сербії. Хоча стаття 8 була не досить чітко виписана, все ж за нею Сербія мала отримати такі самі права, як

Іонійські острови, питання ж внутрішнього управління потрібно було вирішувати в безпосередніх переговорах між Османською імперією і сербськими представниками.

Стоян Новакович високо оцінив значення Бухарестського миру для відбудови сербської державності (незважаючи на незадовільну оцінку цього акту в сербській історіографії кінця XIX - початку XX ст. як такого, що не визначав ні прав, ні території, які отримує Сербія, і навіть у такому вигляді султан відмовився його виконувати), оскільки в ньому вперше в міжнародному документі було визнано особливий статус Сербії в межах Османської імперії. «Це є перша основа нової сербської держави, все, що в той час було внесено в цей міжнародний договір, перший у Новій історії, в якому сербський народ згадується як автономна цілісність» [7].

Бухарестський мир він визначає фіналом Першого сербського повстання. Мирний договір, підписаний між Російською і Османською імперіями став не тільки єдиним здобутком Першого сербського повстання, але міжнародним актом, який давав можливість зберегти автономію та продовжити боротьбу за повне звільнення в майбутньому. «У ньому є найдорогоцінніший здобуток Першого сербського повстання і в ньому є воскресіння сербської держави у XIX ст.» [8].

У «Воскресінні сербської держави» С. Новакович творить позитивний образ Караджорджа, і не тільки тому, що під час написання праці саме ця династія прийшла до влади, а ще й тому, що усвідомлює значення ролі Караджорджа, який так само поступово приходив до ідеї можливості утворення незалежної сербської держави в процесі повстання, як і весь повсталый народ. Натомість автор засуджує дії окремих представників старійшин, які так і не зрозуміли до кінця мети повстання [9]. Він критикував тих романтично налаштованих діячів сербського відродження, які прикрашали дійсність, звеличуючи діячів Першого сербського повстання, тоді як потрібно було критично оцінити ту позицію, яку вони займали щодо конкретної політичної чи військової ситуації, і як вони себе проявили. «Тому що слава Караджорджа така, що їй не потрібні ніякі легенди», - пише Новакович про книгу К. Н. Ненадовича, створену на основі записок, мемуарів і архіву проти М. Ненадовича [10].

«Воскресіння сербської держави» є центральним твором сербської історичної науки про XIX ст. Саме в цій книзі Перше сербське повстання показано як відправну точку сербської історії Нового часу. Але детальніше сама мето-

дика автора і запропонований ним критичний метод представлені в «Повстанні проти дахіїв» [11]. Цей твір мав стати зразком для написання подібних праць у майбутньому. Спочатку Новакович визначає коло питань, які планує розкрити у своїй праці, потім звертається до аналізу історіографії і джерел, які були ним використані, далі з'ясовує причини конкретних подій. Він детально аналізує кожну подію, кожний історичний факт, щоб встановити його істинність, намагається знайти підтвердження кожній своїй тезі в кількох різнопланових документах. Висновки, які робить Новакович, мають загальний характер, а отже, мають показати роль і місце Першого сербського повстання не тільки для формування сербської державності протягом XIX ст., але також і розкрити ці події в загальноєвропейському контексті.

Завдання історика, на його думку, полягає не в тому, щоб описувати людей і події краще або гірше, а так як вони були насправді, з «фотографічною» точністю. А завдання історичної науки взагалі він вбачає в тому, щоб не тільки показати самі події, а й дати їм історичну оцінку, а отже, вказати на причини тієї чи іншої події та наслідки, які вплинули на подальший розвиток історичних подій, «Історія - це не роман, щоб у ній змалювати те, що було краще і що більше пасує, а наука, в якій потрібно встановити, як насправді рух чи події розпочалися та розвивалися» [12].

«Варто пам'ятати, - робить висновок Новакович, - що збирач документів і історик - не одне й те саме. Особливо недоцільним є змішувати в одній спеціальності і збирання матеріалів, і писання історії. Опублікуванням джерел треба займатися зовсім окремо від написання історії і діяти за правилами, які зумовлені потребами науки і критики джерел» [13].

Важливим є аналіз історіографії і джерел, зроблений Новаковичем у вступній частині книги. Він ділить джерела на неопубліковані й опубліковані. Всю джерельну базу свого дослідження з історії Першого сербського повстання він поділяє на мемуари, пам'ятки (акти), сучасні записки чи повідомлення. Щодо роботи з джерельною базою, він пропонує виділити окремо ті документи, достовірність яких не підлягає сумніву, які пізнаються з оригіналу чи з цілковито достовірної копії, і всі інші, які, на думку Новаковича, потрібно критично опрацювати.

Далі він аналізує історіографічні джерела й показує, як потрібно працювати з таким специфічним джерелом, як мемуари, що потребують особливо ретельної перевірки. Навіть народні пісні він зараховує до джерел з історії Першого

сербського повстання, але підкреслює, що вони потребують особливої методики опрацювання. Наприклад, він високо цінував спадщину відомого співця повстання Филипа Вишнича. «За ними (піснями),- писав Новакович,- часто більше, ніж за чимось іншим, видно, як про якусь подію чи про якийсь політичний вчинок думали в народі» [14]. Отже, потрібно тільки зрозуміти, який вид об'єктивного знання про історичний час містить у собі народна пісенна творчість.

У книзі «Повстання проти дахіїв» він критично розв'язує такі контroversійні для істориків ХІХ ст. питання, як те, чи був, власне, напад на Караджорджа, чи був бій на Дурлупі, а також має на меті встановити хронологію повстання. Але при цьому повністю приймає розповідь про вибори Караджорджа вождем повстання, коли йому пропонують узяти на себе провід, а він відмовляється [15], тому що вважає, що ця оповідь може бути автентичною, і така модель поведінки була поширена в народі на початку ХІХ ст. Аналізуючи подібні факти, які викликають розбіжності в трактуванні різних істориків, він застосовує такий механізм критики: спочатку виділяє проблему і ставить під сумнів, чи відбувалася певна подія насправді, потім шукає підтвердження або спростування цього факту за іншими джерелами, далі аргументує свою позицію, чому він вважає, що та чи інша подія справді відбувалася, і приймає її як достовірну, тобто визнає за історичний факт чи відкидає як вигадку.

Стоян Новакович визначає дату початку повстання, яку він пов'язує з нападом на Караджорджа, і робить висновок, що спочатку вибухнуло неорганізоване повстання, а вже потім було обрано вождів повстання і відбувається його організація, тобто усвідомлення мети і завдань, визначення методів, якими цього можна досягти [16].

Новакович також ретельно працює з термінологією, пов'язаною з повстанням. В титул своєї монографії він виносить назву «повстання» («устанак»), що мало означати організований революційний рух на відміну від необдуманого і неорганізованого селянського «бунту» («буна»). Зокрема він показує, що від самого початку завдання повстанців було конкретним: боротьба проти надуживань дахіїв, які незаконно захопили владу в Белградському пашалику і фактично тероризували населення. Тому він спочатку називає це повстання «політичним рухом», потім застосовує назву «устанак».

З'ясовуючи причини повстання, Новакович визначає, що ініціатива повстання виникає зовсім

не в сербському середовищі, а серед спахіїв, людей паші Хаджи Мустафи [17], у яких яничари також відібрали землю і владу. Він наводить факти, які підтверджують, що дахії також готували свій заколот, щоб випередити повстання спахіїв, метою якого мало стати повне захоплення влади в Белградському пашалику [18].

Велику увагу Новакович приділяє визначенню того етапу, коли повстанці розірвали зі спахіями, щоб підкреслити той момент, коли вони усвідомлюють, що їхні інтереси різняться з інтересами спахіїв. «Оскільки рух народився сам по собі, на захист віри і нації від нечуваного насилля з боку дахіїв, то про зв'язок з турками більше не думали, і пішли з відчаєм уперед, у боротьбу на смерть чи на життя, незважаючи ні на які плани» (які будували спахії) [19]. На першому етапі повстання спахії, що воювали в загонах повсталих, виступали гарантом того, що повстанці діють в інтересах султана і служили виправданням справедливості боротьби народу проти дахіїв, які не тільки порушили права власності й особи, а й зрадили султана, оскільки зруйнували встановлений ним порядок. Але Новакович неодноразово наголошував, що розпочали повстання і утримували провід у своїх руках від самого початку сербські вожді, «...відчуваючи, цілком слушно, що спільність інтересів, хоч би з якими турками, далеко йти не може і що треба з огляду на це бути на сторожі з самого початку і в усьому, що разом з ними робили, і співпрацювати тільки в тому, що дає для сербів безсумнівну користь» [20]. Це було навіть ще до того, як серби повністю усвідомили мету і значення повстання. «1805 р. в Царгороді було вже повністю очевидно, що повстання в Сербії спрямовано не тільки проти султанських зрадників, дахіїв, а й проти турецького управління загалом, і веде до встановлення повної автономії в Сербії» [21].

Отже, так само, як він відкидає ідею про вплив іноземних держав на вибух повстання, він відкидає й ідею про який-небудь значний вплив турецьких спахіїв на початок і розгортання повстання, які лише були союзниками повстанців на початковому етапі повстання, коли повсталі використовували цей союз для легітимізації своєї боротьби. Але це був тимчасовий, на думку Новаковича, союз, який ніяк не вплинув ні на сам перебіг повстання, ні на визначення мети і завдання повстанців.

Усвідомлення завдання повстання як повного національного визволення і встановлення національної держави Новакович пов'язує зі здобуттям повстанцями Белграда та зі зміною політики

вождів, які відмовилися вести безпосередні переговори з Османською імперією і відкинули ідею Ічкового миру та уклали союз з Росією. Цей час автор відзначає і як повний розрив з «добрими турками», тими спахіями, з якими розпочинали повстання.

Новакович дуже ретельно вказує території охоплені повстанням, не тільки з позицій історичної географії, а й з позицій сучасної йому політичної ситуації. Він окреслює території, які творять ядро, колиску відродження сербської національної держави. Він детально описує всі територіальні надбання повсталих. Кожне місто, яке долучалось до повстання, ставало частиною сербського народу, що ідентифікував себе з повстанцями.

Стоян Новакович використовує ретроспективний метод у встановленні теренів повстання. Він показує, що до 1806 р. повстанці змогли встановити народну владу на всій території, що входила до держави Джурджа Бранковича, останньої середньовічної сербської держави (після того як за договором 1427 р. він відмовився від Белграда і частини Мачви на користь Угорського королівства). На 1806 р. столицею повстання була столиця Джурджа Бранковича - Смедерево, але вже із захопленням Белграда, який стає столицею нової автономії, серби починають поступово повертати собі ті землі, що входили до середньовічного Сербського князівства династії Неманів. Він підкреслює те, що територіальну єдність тих земель, на яких вибухнуло повстання, було збережено ще від середньовіччя [22], а після завоювання в 1521 р. Белграда Османською імперією було створено окрему адміністративно-територіальну одиницю - Белградський пашалик. «Досить характерною є та обставина, що сербська держава у 1804 р. відновлювалася в тих самих кордонах, в яких згасла в 1459 р. Також характерним є і те, що на кінець старої сербської держави Смедерево було столицею і в новий час від повного захоплення Смедерева (8 листопада 1805 р.) аж до взяття Белграда (27 грудня 1806 р., 23 лютого 1807 р.) Смедерево було столицею визволеної Сербії» [23].

Отже, Сербський пашалик стає центром відродження сербської державності. Починаючи від Новаковича в різних інтерпретаціях югославських істориків ХХ ст. представлення сербської історії в творах авторів народницького напрямку відбувається за такою схемою: на певній території, заселеній сербським народом, генетично пов'язаній з повстанцями 1804 р. спільною традицією, історичною пам'яттю про існування сербської середньовічної державності та багатовіч-

ною героїчною боротьбою проти турецьких поневолювачів, внаслідок обов'язково якогось активного прояву процесу самовизначення (революції, війни, повстання), як це відбулося у Воєводині 1848-49 р. чи в Боснії і Герцеговині в 1875 р. (лише анексія БІГ Австро-Угорщиною стала на заваді реалізації цих аспірацій) відбувається усвідомлення належності цієї частини етносу до сербської нації і висловлюється бажання створення єдиної національної держави.

Третьою важливою книгою про Перше сербське повстання Стоян Новаковича є твір «Ічків мир», написаний ще до «Воскресіння сербської держави» і до «Повстання проти дахіїв». Її можна вважати працею з історії сербської дипломатії і одночасно спробою написати біографічне дослідження. У цій книзі Новакович дає оцінку мирного договору між сербськими повстанцями й оттоманською владою. Договір, розроблений і запропонований делегацією Петра Ічка, завдяки опрацюванням Новаковича займає центральне місце в схемі національного відродження сербського народу. Він був представлений як проект інтелігенції і буржуазії, яка щойно постала на теренах Сербії. Але не ці сили були визначальними у вирішенні долі сербського народу, який власним розумом дійшов до усвідомлення потреб повної національної незалежності, а не обмежився лише поміркованими вимогами автономії, що пропонувала інтелігенція. Тому в цій книзі поряд з аналізом самого проекту Петра Ічка, представляючи зовнішньополітичні обставини того часу, автор розкриває причини відмови вождів повстання від цього плану та поворот до союзу з Росією.

«Ічків мир» мав бути використаний за зразок для написання інших біографічних досліджень ученими-істориками - послідовниками методів Новаковича. Ця праця має таку структуру: спершу Новакович наводить біографічні дані життя П. Ічка, потім оцінює його здобутки на дипломатичній ниві, після чого переходить до критики і пояснення самого договору, далі автор розглядає значення цього мирного договору в загальнополітичному контексті того часу, а саме аналізує не тільки ті обставини й події, за яких він був сформульований, а й ті вигоди, які б міг отримати чи не отримати сербський народ за цим договором, на завершення історик дає оцінку зміни політичного курсу сербських старійшин і того, як це вплинуло на долю Сербії в подальшому.

Отже, С. Новакович, з одного боку, позитивно оцінює Ічків мир, оскільки в ньому формулюється ідея автономії (на основі проекту договору

можна простежити розвиток сербської політичної думки), проте автор також критикує цей політичний акт як такий, що не відповідав меті повстання - утворенню повністю незалежної національної держави, а також не міг бути зреалізований без гарантій третьої сторони. Така ідея є панівною в югославській історіографії протягом усього ХХ ст.

Важливим етапом розвитку сербської історії згідно з концепцією, запропонованою, Стояном Новаковичем, став вибір, здійснений вождями повстання, тобто відмова від проекту безпосереднього укладення миру з Оттоманською Портою і прийняття рішення про союз з Росією. Цей момент не просто стає переломним моментом Першого сербського повстання, а й відкриває історію Нового часу для Сербії, скеровану на здобуття повної державної незалежності.

В підсумку варто зазначити, що постать Стояна Новаковича займає центральне місце в югославській і передусім сербській історіографії. Його уявлення про розгортання процесів національного відродження сербського народу стають панівними в історіографії ХХ ст. Наукові праці С Новаковича були прийнятими і в КСХС, і в Югославському королівстві, і потім в СФРЮ, оскільки інтерпретація ідеї югославізму, виголошена істориком, ґрунтувалася на необхідності національного визволення південнослов'янських народів, які лише об'єднавшись могли бути впливовою політичною силою в Європі, які тільки так могли б проводити незалежну політику, захищаючи інтереси власного народу, а не бути розмінною монетою в європейській політиці.

У творах Новаковича знаходили витоки не тільки різноманітні наукові школи в Югославії протягом ХХ ст., але також і різні концепції розбудови держави, тому наукова спадщина цього автора завжди була в центрі уваги істориків. Але якщо в 20-ті рр. ще звучала якась критика його наукової спадщини, то в 90-ті рр. його твори розглядаються як основоположні для всієї історичної схеми сербської історії. Особливо відзначалося значення його праць про Перше сербське повстання, які поставили історію ХІХ ст. в центр сучасної наукової проблематики. С. Новакович вважав Перше сербське повстання відправною точкою всієї сербської історії ХІХ ст., яку він розглядав як поетапний рух за національне визволення.

Стояном Новаковичем також було аргументо-

вано необхідність використання в сербській історичній науці методу, що поєднував критичне опрацювання джерел з романтичним звертанням до народної традиції, а саме використання епосу як одного з видів історичного джерела, створеного народом, що при використанні відповідних методів аналізу дає можливість отримати об'єктивне знання про історичну епоху.

Цей відомий історик писав з позицій народницької історіографії. Він розглядав народ як рушійну силу всіх історичних процесів, в тому числі й процесу національного відродження. Хоча він розглядав концепцію впливу інтелігенції на процеси пробудження національної свідомості, проте вирішальне значення в боротьбі за національну незалежність він відводив народу.

Великий внесок Стояна Новаковича у впровадженні критичного методу, який був характерним для сучасної йому позитивістської історичної науки, безсумнівний. Втім, необхідно також оцінити роль ученого в формуванні національної ідеології сербського, а потім і югославського суспільства, що спиралася на закладені ним ідеологічні постулати. Про актуальність його праць свідчить семиразове перевидання головного твору з історії ХІХ ст. «Воскресіння сербської держави» за всіх політичних систем, які виникали в цьому регіоні Балкан протягом ХХ ст. Аналіз самих історичних праць С. Новаковича відкриває основні складові його світоглядної концепції, в центрі якої стоїть сербський народ, історичне призначення якого полягає не просто у власному визволенні від турецького панування, допомога у визволенні сусідніх південнослов'янських народів, а й елімінація будь-яких зовнішніх впливів, зокрема. Великих сил з вирішення політичних проблем Балканського півострова. Така позиція автора розв'язання східного питання взагалі була правильною. Незважаючи на те, що деякі науковці й політики звинувачують його в політичному ідеалізмі. Інші вважають його запеклим представником сербського шовінізму. Що зайвий раз доводить, що справа полягає тільки в тому, з якими історичними і науковими чи політичними і пропагандистськими творами працюють автори. Але питання інтерпретацій не повинно перешкоджати ретельній роботі з самим історіографічним джерелом, з його працями, які є ключем до розуміння більшості історичних наукових концепцій югославської історичної науки в ХХ ст.

1. *Andrej Mitrovic*. Istorija losih primera II Vikend.- 31 грудня 1999.
2. За Р. Самарджичем, Д. Джорджевич пропонує 5 книг,

у тому числі «Конституційне питання і закони часів Караджорджа» (1907).
3. Див. бібліографію: Српска библиографша.- Белград,

- 1995.-юль. 12.-С 73-85.
4. *Стојан Новаковић*. Васкрс државе српске. Политичко-историска студја о првом српском устанку. 1804-1813,-Нови Сад, 1904.-С 13.
 5. Там само,- С 67.
 6. Там само.- С. 16.
 7. Там само.- С. 100.
 8. Там само.- С. 115.
 9. Там само.- С 80-82.
 10. *Стојан Новаковић*. Устаник на дахш'е 1804. Оцена извора. Характер устанака. Војска 1804. С картом Београдског пашалука / Издање задужине Илше М. Коларца.- Београд, 1904.- кн.. 103.- С. 34.
 11. Дахш - слово походить з арабської і означає «той, хто присвоє». Вперше застосовується в Алжирі й Тунісі, де рух дахш'ів розпочався ще в XVI ст. Вони захоплювали територію в цих еміратах і ставали її повновладними господарями. Під час російсько-турецької війни 1787-1791 яничарів було вигнано з території белградського пашалику, а право на збір податків перейшло до місцевих старійшин і князів. Але на початку 1801 р. деякі яничари почали таємно повертатися до Сербії. 7 пашів прийняли назву дахш'ї, з яких 4 були великі дахш'ї: Мехмед-ага Фочич, бар'яктар Агалія, Кучук - Алія Деврліч і мула Юсуф з Нового Пазара. Дахш'ї поділили Белградський пашалик на 4 частини, владу в яких передали своїм муселімам і сабашам. (Hrvatska Enciklopedija.- Svezak IV.- Zagreb, 1942.- S. 424).
 12. Стојан Новаковић. Устанак на дахш'е 1804.- С. 73.
 13. Там само.- С. 7.
 14. Там само.- С. 19.
 15. Там само.- С. 29.
 16. Там само.- С. 36.
 17. Там само.-С. 44.
 18. Там само.-С. 48.
 19. Там само,- С 183.
 20. Там само.-С. 184.
 21. Там само.-С. 193.
 22. Там само.- С 197.
 23. Там само.-С. 197.

Yu. Orel

THE IDEA OF THE REBIRTH OF THE SERBIAN STATEHOOD IN THE WORKS BY STOJAN NOVAKOVIC

The article familiarizes with Stojan Novakovic's, the famous Serbian historian (second half of the 19th - early 20th cent.), researches about First Serbian Insurrection, and also elucidates the influence of his works on the exploring the 19th century history by Yugoslavian historians of 20th century.